

Tegen de ‘partijbobo’s’. Rita Verdonk en Trots op Nederland

Ik ben er voor het volk. Populist? Daar ben ik trots op. Ik vind het een geuzennaam. Populus betekent immers volk.

Rita Verdonk, in *Dagblad voor het Noorden*, 27 maart 2008

Een politicus of politica die zich zonder voorbehoud zelf als populist betitelt, is in Nederland buitengewoon zeldzaam. Rita Verdonk deed dat toen ze na haar breuk met de vvd in april 2008 de beweging Trots op Nederland lanceerde. De beweging maakte een vliegende start; volgens sommige peilingen zou ze in juni 2008 24 zetels kunnen halen.¹ Bij de Tweede Kamerverkiezingen van mei 2010 waren alle zetels echter verdampt en moest Verdonk ook haar eigen zetel opgeven. Twee jaar later, anno 2012, lijkt de beweging op sterven na dood te zijn – al is wederopstanding voor een politieke partij minder ongevoelbaar dan voor een mens. Men zou de partij kunnen vergelijken met vuurwerk: na een prachtige kleurenregen klinkt een knal en vind je alleen nog wat smeulende as op de grond. Desondanks is het de moeite waard Trots op Nederland nader te onderzoeken, omdat het ‘bijna als een schoolvoorbeeld’ van een populistische beweging kan worden beschouwd.²

Rita Verdonk

Maria Cornelia Frederika Verdonk werd in 1955 in Utrecht geboren. Tijdens haar studie sociologie en criminologie aan de Katholieke Universiteit Nijmegen (tegenwoordig Radboud Universiteit genoemd) vertoefde ze in een links milieu – zoals de meerderheid van haar studiegenoten. Ze raakte betrokken bij de Bond voor Wetsovertreders en sloot zich (tijdelijk) aan bij de Politieke Partij Radikalen (PPR); kort daarna nam ze deel aan een vrouwengroep van de Pacifistisch-Socialistische Partij (PSP).³ Na haar studie liet ze dat milieu achter zich. ‘Ik begon met het idee dat gedetineerden de slachtoffers zijn van de samenleving, nou daar ben je na een half jaar wel vanaf’, vertelde ze later.⁴ Ze ging ook kritischer denken over de

multiculturele samenleving toen ze een aantal jaren in de Haagse Schilderswijk gewoond had.⁵ Verdonk ging voor de overheid werken, in het gevangeniswezen, bij het ministerie van Justitie en bij de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD), waar ze directeur Staatsveiligheid werd. Na een conflict stapte ze in 1999 over naar het bedrijfsleven.⁶

Pas in 2002 werd Verdonk opnieuw lid van een politieke partij, de vvd. Ze wilde om twee redenen politiek actief worden, vertelde ze later: aan de ene kant om de stem van de gewone man en vrouw weer te laten horen en aan de andere kant omdat ze een hekel had aan de heersende gedoogcultuur.⁷ Hans Nieukerke, voorzitter van de regionale afdeling Gelderland (bij de vvd 'kamercentrale' geheten) en via het gevangeniswezen met Verdonk bevriend geraakt, had haar daartoe al eerder trachten over te halen. Door hem maakte ze kennis met andere kaderleden van de partij.⁸

Een jaar later werd Verdonk op voordracht van vvd-leider Gerrit Zalm minister 'zonder portefeuille' voor Vreemdelingenbeleid en Integratie in het tweede kabinet-Balkenende. Dit was een nieuwe functie, die in 2002 was geschapen als gevolg van de discussie die Pim Fortuyn had weten aan te zwengelen over de integratie van immigranten in Nederland. Verdonks voorganger Hilbrand Nawijn was dan ook lid van de Lijst Pim Fortuyn (LPF). Het kabinet had vrouwelijke ministers nodig en Verdonk was de enige geschikte kandidaat die voor deze lastige functie – 'strengere grensbewaker in combinatie met gastvrije, empathische kwaliteiten' – beschikbaar bleek.⁹ Ze miste weliswaar politieke ervaring, maar kende de overheid van binnenuit en had leiding gegeven. Zalm had met veel mensen over haar gesproken en kreeg de indruk dat ze 'een kordate, maar tevens warme vrouw' was.¹⁰ Ayaan Hirsi Ali, de Somalische vluchteling die tegelijk met Verdonk op de kandidatenlijst van de vvd was gekomen, beschreef haar als 'een volmaakt voorbeeld van het Nederlandse recht-door-zee-type, met een uitstraling van hard werken en doorzetten. Ze bezat die directe, lichtelijk afkeurende heldere blik die bij een bepaald soort Nederlander hoort. Dit oefende een onmiddellijke aantrekkingskracht uit op de Fortuyn-stemmers.'¹¹ Jozias van Aartsen zat als voorzitter van de Tweede Kamerfractie bij het gesprek dat Zalm met haar voerde en vond haar 'een hele open, hartelijke, toegankelijke en enthousiaste vrouw'.¹²

Verdonk pakte haar taak krachtig aan. Ze voerde een nationale ceremoniedag voor nieuwe Nederlanders in en bracht wetgeving tot stand die onder meer immigranten verplichtte nog voor hun komst naar Nederland een inburgeringsexamen af te leggen. Ook reeds in Nederland woonachtige vreemdelingen zouden een inburgeringscursus moeten volgen. Af en toe kwam ze in opspraak door haar weinig soepele toepassing van de regels, bijvoorbeeld toen ze in 2006 het verzoek afwees van de bekende Ivoriaanse voetballer Kalou, die voor Feyenoord speelde en Nederlander wilde worden, om in 'Oranje' aan het wereldkampioenschap voetbal te kunnen meedoen.¹³ Verdonk kreeg veel publiciteit, waar ze weinig bezwaar tegen leek te hebben. Toen een imam op godsdienstige gronden weigerde haar de hand te schudden, liet ze dat niet ongemerkt voorbijgaan. Ze kreeg door

die kordate en onverzettelijke houding de bijnaam 'IJzeren Rita': in rechtse kringen een koosnaam, in linkse een scheldwoord.

Strijd om het lijsttrekkerschap van de vvd

Terwijl de populariteit van Verdonk bij de bevolking toenam, was ze steeds minder bereid om naar advies van partijgenoten en ambtenaren te luisteren, zo stelde Van Aartsen in 2006 vast. Volgens hem was ze zodoende 'gaan geloven in haar eigen imago'.¹⁴ Ze kon dan ook geen weerstand bieden aan de aandrang van aanhangers om zich kandidaat te stellen voor het lijsttrekkerschap van de partij. In 2006 zouden de leden van de vvd voor de toen nog in 2007 verwachte Tweede Kamerverkiezingen een lijststaanvoerder kiezen. Het was de eerste keer dat dit geschiedde via een directe verkiezing en niet door een partijcongres met afdelingsafgevaardigden – een vernieuwing die indirect ook kan worden toegeschreven aan de invloed van Fortuyn op de politieke cultuur in Nederland.¹⁵ Van Aartsen was na de teleurstellend verlopen gemeenteraadsverkiezingen op 8 maart afgetreden als fractievoorzitter en dus ook niet meer beschikbaar als lijststaanvoerder. Zalm, die de lijst in 2003 had getrokken, was dat evenmin.¹⁶ Mark Rutte, op dat moment staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, stelde zich al op 9 maart kandidaat. Het relatief onbekende Tweede Kamerlid Jelleke Veenendaal deed dat twee weken later. Begin april besloot ook Verdonk zich in de strijd te werpen: 'Ja, let's go, ik doe het!'¹⁷ Goede vrienden en gewone partijleden hadden haar over de streep getrokken. Een belangrijke rol speelde Ed Sinke, ondernemer en tot 2002 voorzitter van de kamercentrale Amsterdam.¹⁸ De partijleden zouden het waarderen dat Verdonk 'de taal van gewone mensen' sprak en achter haar plannen bleef staan. Collega-bewindslieden had Verdonk echter niet geraadpleegd – en die waren dan ook *not amused*. Zalm vond het 'onverstandig' van haar, omdat ze brede kennis en belangstelling miste.¹⁹

Verdonk presenteerde zich als kandidaat-lijstaanvoerder in de Bouw-RAI – een bewuste keuze van haar pas aangetrokken campagnemanager Kay van de Linde, die eerder Leefbaar Nederland had bijgestaan (zie hoofdstuk 4). Op deze wijze wilde hij het contrast tussen de 'Haagse' Rutte en de 'gewone' Verdonk zichtbaar maken.²⁰ Hier deed ze voor het eerst de uitspraak 'Ik ben niet links, ik ben niet rechts, maar recht door zee', terwijl ze de camera inkeek en voor zich uit wees.²¹ Daadkracht en duidelijkheid zouden haar ook van Rutte onderscheiden, zo zei ze zelf.²² Rutte vond die uitlating onzinnig en schadelijk voor de partij. Geert Dales, burgemeester van Leeuwarden en voorzitter van de partijcommissie die een nieuw Liberaal Manifest had ontworpen, noemde het optreden van Verdonk zelfs 'rabiata en inhoudsloos... Rita presenteerde zich als een mislukte kopie van Fortuyn'.²³

Daarmee was de toon gezet. De strijd tussen de bewindslieden verdeelde de partij in twee kampen, al waren de inhoudelijke verschillen niet zo duidelijk. Rutte had een wat linksig imago – mede door zijn gewoonte zonder stropdas te verschij-

nen –, maar ontkende dat zelf.²⁴ De stijl van Verdonk was wel duidelijk populistisch, zoals al bleek uit haar opmerking dat ze de taal van gewone mensen sprak. Onderzoek onder (potentiële) vvd-kiezers heeft laten zien dat de supporters van Verdonk zichzelf niet verder naar rechts plaatsten dan aanhangers van Rutte, maar dat zij wel iets vaker van mening waren dat minderheden zich aan de Nederlandse cultuur dienden aan te passen.²⁵ Het partijbestuur en enkele vooraanstaande leden steunden Rutte, maar de oud-partijleider Frits Bolkestein en het Kamerlid Charlie Aptroot spraken zich uit voor Verdonk. Veenendaal werd door deze titanenstrijd naar de achtergrond gedrongen.

De verkiezingsstrijd binnen de vvd kreeg veel publiciteit, maar werd in mei overschaduwed door de commotie rond het vvd-Tweede Kamerlid Hirsi Ali. De in 1992 uit Somalië naar Nederland gevluchte vrouw zou hebben gelogen over haar achtergrond en dus ten onrechte een verblijfsvergunning en het Nederlands staatsburgerschap hebben verkregen. De feiten waren vrij algemeen bekend, maar werden door een televisieuitzending op 11 mei met veel nadruk gepresenteerd. Nawijn, zoals vermeld voorganger van Verdonk als minister van Vreemdelingenzaken en Integratie en daarna Tweede Kamerlid voor de LPF, drong er bij haar op aan Hirsi Ali het staatsburgerschap te ontnemen. Verdonk meende als minister niet anders te kunnen doen, al voelde ze persoonlijk veel sympathie voor de Somalische. Pas na een stormachtig debat in de Tweede Kamer toonde ze zich bereid Hirsi Ali alsnog het Nederlanderschap toe te staan. Daarna zou Verdonk haar partijgenote echter onder druk hebben gezet om toe te geven dat ze de minister op het verkeerde been had gezet. Voor de fractie van D66 vormde dit feit voldoende reden om het – reeds sterk getaande – vertrouwen in het kabinet in de nacht van 28 op 29 juni op te zeggen.²⁶ Daarmee verloor het kabinet zijn meerderheid in de Kamer en werden vervroegde verkiezingen onvermijdelijk. Later zou Hirsi Ali schrijven dat Verdonk ‘het grootste taboe van de politieke elite (de regenten) had overtreden, niet met wát ze had gezegd, maar door de manier waaróp ze het had gezegd’.²⁷

De vvd raakte door deze kwestie nog meer verdeeld dan ze al was. Bibi de Vries, tot maart vicevoorzitter en daarna gewoon lid van de Tweede Kamerfractie, liet weten ‘razend’ te zijn op Verdonk en legde een verband met haar strijd om het lijsttrekkerschap. De minister wilde volgens haar ‘daadkrachtig zijn, maar in werkelijkheid ging ze als een olifant door de porseleinkast’.²⁸ Het grootste deel van de fractie en de overige bewindslieden leken evenmin erg ingenomen te zijn met ‘de straatvechter’ Verdonk, al liet men dit niet zo duidelijk blijken.²⁹ Verdonk liet zich niet intimideren en zette haar campagne in Amerikaanse stijl voort. De dag na het heftige Kamerdebat over Hirsi Ali’s Nederlanderschap vloog ze in een van ondernemer Hennie van der Most geleende helikopter naar een partijbijeenkomst in Hardenberg.³⁰ Het onderwerp ‘Hirsi Ali’ bleef buiten de campagne om het lijsttrekkerschap, maar de sfeer werd er niet beter op. Verdonks adviseurs Sinke en Van de Linde scherpten de tegenstelling tussen het partijestablishment en het kamp-Verdonk verder aan en beschuldigden het partijbestuur van partijdigheid.

De leden van de vvd konden tussen 10 en 24 mei 2006 per post of per telefoon of elektronisch hun stem uitbrengen. Dat deden ze massaal; slechts een kwart hield zich buiten de strijd. Rutte won met een krappe meerderheid: 14.777 stemmen tegen 13.131 voor Verdonk, 51 tegen 46 procent. Voor Verdonk, die in peilingen onder vvd-kiezers een meerderheid had gehaald, kwam de klap hard aan. Haar hele team reageerde met ongeloof en diepe teleurstelling.³¹

Verdonk kreeg echter haar revanche bij de Tweede Kamerverkiezingen op 22 november 2006. De vvd leed zes zetels verlies. Een deel van die zetels kwam bij het cda terecht, een ander deel bij de Partij voor de Vrijheid (pvv), die zojuist was opgericht door het in 2004 uit de vvd getreden Tweede Kamerlid Geert Wilders (zie hoofdstuk 7).³² Interne verdeeldheid had de liberalen parten gespeeld, maar misschien nog wel meer de zwakke campagne die niet duidelijk gericht was op herkenbare thema's (zoals immigratie, waarover het verkiezingsprogramma had gezwegen), en te veel de persoon van Rutte als 'begeerde vrijgezel' centraal had gesteld.³³ Veel liberale kiezers stapten uiteindelijk over naar het cda en hieronder waren relatief meer aanhangers van Rutte dan van Verdonk.³⁴

Verdonk voerde in haar eigen stijl campagne en haalde 620.555 voorkeurstemmen, ruim 67.000 meer dan lijsttrekker Rutte. Dat was in Nederland nog niet eerder voorgekomen. Toen ze vrijwel geen felicitaties of andere reacties van de partijtop ontving, belegde ze spontaan een persconferentie in een café vlak bij het Binnenhof. Ze duidde de vele stemmen als steun voor 'de koers-Verdonk', maar benadrukte dat ze loyaal aan partij en Kamerfractie wilde blijven. Een bijzondere partijcommissie zou de 'unieke situatie' moeten onderzoeken. Wat haar koers inhield en hoe dit praktisch vertaald zou moeten worden, liet ze wijselijk in het midden. Ze merkte echter wel op dat ze door 'veertig partijbonzen' zou worden tegengewerkt.³⁵ De 'café-coup' viel niet goed bij de partijtop en haar fractiegenoten. Na een heftige fractievergadering bond Verdonk in en erkende zonder voorbehoud het leiderschap van Rutte. De verhouding tussen de twee bleef echter moeizaam. In de loop van 2007 kwam het geregeld tot wrijvingen, die in september uiteindelijk tot een breuk zouden leiden. De vvd was toen inmiddels in de oppositiebanken verzeild geraakt.

Breuk met de vvd

In juni 2007 verschenen twee interviews met Verdonk waarin zij kritiek leverde op Rutte en de koers van de vvd. Ze vond haar gewezen rivaal 'niet echt rechts', met name op het gebied van veiligheid, integratie en immigratie, anders dan de oud-partijleiders Hans Wiegel en Bolkestein, die in haar ogen 'fatsoenlijk rechts' waren – evenals zichzelf.³⁶ Ze herhaalde dat een groep van veertig vooraanstaande partijgenoten haar tegenwerkte. De vvd was volgens haar gekaapt door deze 'linkse liberalen' en zou weer een 'liberale volkspartij' moeten worden.³⁷ Rutte noemde de uitlatingen 'een bedrijfsongeval' en vaardigde een verbod uit aan alle leden van

zijn fractie om in de media over andere zaken dan hun eigen portefeuille uitspraken te doen.³⁸ Zijn opponente bond opnieuw in.

In september wekte Verdonk echter wederom het ongenoegen van de partijtop. Advocaat en vvd-lid Dion Bartels had Verdonk in het Utrechtse restaurant Wilhelminapark uitgenodigd te komen praten over haar politieke ervaringen en plannen. Vanwege de grote belangstelling zat het gezelschap in de grote zaal van het restaurant. Aan tafel zaten ook twee journalisten, die vervolgens van het gesprek verslag deden in *De Telegraaf* en het *Algemeen Dagblad*.³⁹ Verdonk verweet haar partij volgens hun verslag 'onvoldoende zichtbaar' te zijn in de oppositie en te weinig naar de kiezer te luisteren.⁴⁰ Ze stelde bovendien dat de vvd geen democratische volkspartij meer genoemd kon worden.

Voor Rutte was dit de spreekwoordelijke 'druppel die de emmer doet overlopen'.⁴¹ Nog op dezelfde dag dat de berichten over Verdonks toespraak in de pers verschenen, riep hij zijn fractie in spoedberaad bijeen, samen met de partijvoorzitter, Jan van Zanen, en de voorzitter van de Eerste Kamerfractie, Uri Rosenthal. Verdonk verzekerde dat haar woorden verkeerd waren weergegeven, maar ze kon Rutte en de meerderheid van de fractie niet overtuigen. Ze werd gevraagd haar Kamerzetel ter beschikking te stellen. Verdonk vroeg bedenktijd, maar toen ze na 24 uur nog geen besluit had genomen, werd ze formeel uit de fractie verwijderd. Drie fractieleden – Aptroot, Hans van Baalen en Fred Teeven (die na zijn avontuur bij Leefbaar Nederland lid was geworden van de vvd) – hadden moeite met de gang van zaken, maar naar verluidt nam niemand het openlijk voor de oud-minister op.⁴²

Het partijcongres dat op 15 september bijeenkwam, schaarde zich met een grote meerderheid achter Rutte. Verdonk was thuisgebleven, omdat ze geen scheuring in de partij wilde veroorzaken.⁴³ Een derde van de aanwezige leden keurde de verwijdering van Verdonk echter af. Een meerderheid wilde haar voor de partij behouden, maar dan zou ze wel haar Kamerzetel moeten opgeven. Na lange aarzeling en een bemiddelingspoging van een drietal ereleden – Erica Terpstra, Frits Korthals Altes en Henk Vonhoff – koos Verdonk in oktober voor haar zetel en zegde zij haar partijlidmaatschap op. Daarmee was de breuk onherstelbaar geworden. Wiegel, die op het partijcongres in september voor verzoening gepleit had, kreeg op een volgend partijcongres in december heel weinig steun voor zijn voorstel om naar een fusie te streven met de pvv en de beweging die Verdonk zou gaan oprichten.⁴⁴ Ruim 1500 leden volgden Verdonks voorbeeld en bedankten voor de vvd, onder wie Machteld Vlaanderen, de vicevoorzitter van de Jongeren Organisatie Vrijheid en Democratie (JOVD).⁴⁵

De afvallige vvd'ers konden zich echter niet onmiddellijk aansluiten bij een nieuwe organisatie. Op 17 oktober verklaarde Verdonk weliswaar een nieuwe beweging te willen vormen, maar geen klassieke partij met formele leden.⁴⁶ Ze wilde 'de mensen in het land direct bereiken', zonder intermediaire structuren.⁴⁷ 'Trots op Nederland', zo zou de brede volksbeweging gaan heten. Trots op Nederland zou 'niet links, niet rechts, maar recht door zee' zijn. De beweging zou

aansluiting zoeken ‘bij de grote meerderheid van de Nederlanders die zich niet langer vertegenwoordigd voelen door de Haagse bestuurderselite’ en wilde ‘de belangen van de Nederlanders boven de belangen van de partij-bobo’s’ plaatsen.⁴⁸ Door deze tegenstelling zo te benadrukken liet Verdonk zich kennen als populist van het zuiverste water. Ze suggereerde immers dat de belangen van het volk – ‘de Nederlanders’ – verschilden van die van de politieke elite. Het volk vormde in haar ogen dus niet een aggregaat van uiteenlopende belangen en groepen, maar een min of meer eenduidig en homogeen geheel. Ook de afwijzing van een politieke plaatsbepaling – ‘niet links, niet rechts’ – past bij het populisme: het volk is ook niet links of rechts, maar één. Verdonk liet zich dan ook zonder protest als populist betitelen, zoals al vermeld: ‘Ik ben er voor het volk. Populist? Daar ben ik trots op. Ik vind het een geuzennaam. Populus betekent immers volk.’⁴⁹ Ze piekerde er niet over zich aan te sluiten bij de pvv. Wilders benoemde wel de problemen, maar bood geen oplossingen. Bovendien vond ze zijn anti-islamkoers onfatsoenlijk en eenzijdig.⁵⁰

Opkomst en neergang van de beweging

Op 3 april 2008 werd de beweging Trots op Nederland officieel gelanceerd met een feestelijke bijeenkomst in de Passenger Terminal in Amsterdam. Verdonk liep de zaal binnen terwijl het Wilhelmus gespeeld werd. Oranje linten en ballonnen in oranje, rood, wit en blauw leken bedoeld om patriottische of nationalistische gevoelens op te wekken – wat de naam van de beweging natuurlijk ook deed.⁵¹ In haar toespraak legde Verdonk eveneens nadruk op nationale tradities en eigenheden, en zette zij zich af tegen de “weg-met-ons”-stroming die ons al jaren wil doen geloven dat onze cultuur niet bestaat... (Ze) stellen zelfs het sinterklaasfeest ter discussie. En willen overal slavernijmonumenten om ons slecht af te schilderen.’⁵² Migranten waren welkom, maar die moesten zich wel aanpassen. Het belang van Nederland staat centraal, zo verklaarde ze. Haar nationalisme bleef al met al echter vrij vaag en abstract.

In haar toespraak volgde Verdonk Wilders niet in zijn verzet tegen Europese eenwording en evenmin in zijn virulente anti-islamisme. Wel deelde ze zijn kritiek op ontwikkelingssamenwerking. Daarnaast bevestigde Verdonk ook nu weer haar populistische afkeer van ‘de Haagse bestuurderselite’:

Een handvol verzuurde partijleden en beroepspolitici bepalen in dit land wat er gebeurt. Of vooral: wat er niet gebeurt... En ze verdelen onder elkaar de baantjes in het bestuur en in de talrijke belangengroepen van ons land. Want u mag daarover niets te zeggen hebben, men wantrouwt u.⁵³

Is dat nog een democratie, zo vroeg ze zich af. Aan dat gebrek aan zeggenschap wilde ze een eind maken: ‘U krijgt het weer voor het zeggen in ons land.’

Naar analogie met internet sprak Verdonk van 'Politiek 2.0': via weblogs en wiki's, maar ook via informatieavonden en per brief zouden de burgers kunnen deelnemen aan de meningsvorming in Trots op Nederland. 'Daar is geen bureaucratische structuur voor nodig, niet meer regels en geen partijorganisatie.'⁵⁴ Het verkiezingsprogramma van Trots op Nederland zou dan ook grotendeels door de burgers zelf, via internet, geschreven worden, al gaf ze wel vast een aantal voorzetten: halvering van de Tweede Kamer, afschaffing van de provincies, strenger straffen en opvoeden, minder 'grijze muizen' in het onderwijs, minder geld voor de Antillen.

Het streven om het verkiezingsprogramma via de website van de beweging interactief op te stellen, liep niet van een leien dakje. Veel ideeën bleken niet erg serieus te zijn. Uiteindelijk koos Verdonk in de loop van 2008 toch voor een meer traditionele benadering, via de opbouw van een partijorganisatie met leden, werkgroepen en afdelingen. Wel bleven de werkgroepen openstaan voor suggesties van buitenstaanders, maar dat gebeurt ook in andere partijen. In december verscheen een eerste aanzet voor een partijprogramma, 'De visie van Trots op Nederland'. Het visiestuk ademde een pragmatische geest: Trots op Nederland wilde een maatschappij opbouwen 'waarin echte problemen ook écht worden opgelost'.⁵⁵ De oplossingen werden meestal gezocht in conservatief-liberale richting: minder belastingen en minder ambtenaren, minder gedogen en meer handhaven, criminaliteit harder aanpakken, immigratie beperken, minder files, provincies opheffen, zuiniger ontwikkelingshulp. Het stuk is niet uitgesproken populistisch, al wordt wel opgemerkt dat 'de bestuurders gewoonweg niet luisteren naar de problemen en ergernissen van alledag zoals de burger die ervaart'.⁵⁶ Dat zou kunnen veranderen indien de burger zelf de burgemeester en de minister-president zou kunnen kiezen en door middel van een referendum zijn mening over beleidszaken zou kunnen geven.

Trots op Nederland kreeg in 2008 veel aandacht van de media. Verdonk hield tal van spreekbeurten en gaf veel interviews; ze was zodoende opvallend vaak afwezig bij zittingen van de Tweede Kamer. In de peilingen steeg Trots op Nederland van 11 zetels aan het begin van het jaar naar 24 zetels in juni. Daarna begon de steun voor de partij echter gestaag te dalen. Die teruggang was waarschijnlijk vooral te wijten aan interne strubbelingen, die breed in de media werden uitgemeten.

Trots op Nederland werd geleid door een kerngroep van drie personen: Verdonk, Sinke en Van de Linde. Sinke, die Verdonk al had gesteund bij haar campagne voor het lijsttrekkerschap van de vvd, zou de financiën beheren en voor de structuur en de inhoud van de beweging zorgen, terwijl Van de Linde zich met de media en de fondsenwerving bezighield.⁵⁷ Voor de werving van fondsen was in oktober 2007 de Stichting Vrienden van Rita Verdonk opgericht. Sinke trad toe tot het bestuur van de stichting, samen met nog drie heren onder wie de al eerder genoemde Nieuwerkerke.⁵⁸ In februari kwam daarnaast een besloten vennootschap tot stand, Favorita bv, die geld zou moeten verdienen door promotiemateriaal te verkopen en evenementen te organiseren. Directeur van dit bedrijf werd J.A. Nieuwenhuis,

de levens- en zakenpartner van Sinke. De aandelen waren in handen van de Stichting.

In de loop van 2008 begonnen Verdonk en Van de Linde zich steeds meer zorgen te maken over de financiën. Ze vonden dat Sinke hun hierin onvoldoende inzicht bood. Er was verschil van mening over de vergoeding die de Stichting aan Nieuwenhuis en medewerkers van de bedrijven van Sinke en Nieuwenhuis hadden betaald. Nieuwenhuis zou ruim 200.000 euro hebben ontvangen, bijna een derde van de inkomsten van de Stichting.⁵⁹ Het conflict dat hierover ontstond, nam al spoedig scherpe vormen aan. Verdonk beschuldigde Sinke en Nieuwenhuis van onrechtmatige betalingen en verduistering, Sinke op zijn beurt noemde haar manier van optreden tegen hem 'gewetenloos'.⁶⁰ Verdonk zou bovendien zelf giften verzwegen hebben. Hij voegde daaraan toe dat zij Nederland met een inhoudsloze beweging voor de gek hield en alleen maar naar mensen luisterde die haar narcisme voedden. In maart 2009 trok Verdonk na een gesprek met Sinke haar beschuldigingen in, maar toen was hij allang vertrokken.⁶¹

In november 2008 trok ook Van de Linde zich uit de kerngroep terug. De aanleiding vormde een gastcollege dat hij aan de Universiteit van Amsterdam voor studenten politicologie had gegeven. Volgens een geluidsopname van een student had hij Trots op Nederland een beweging zonder inhoud, dus 'gebakken lucht' genoemd.⁶² De student bood de opname aan de website 'GeenStijl' aan, die eerst een aantal citaten overnam en later de hele registratie op de site zette. De opmerkingen waren uit hun verband gerukt en volgens Van de Linde niet zo negatief bedoeld, maar de 'spindoctor' vond de ontstane commotie zo schadelijk voor de beweging dat hij zijn functie als adviseur en mediastrateeg neerlegde.⁶³

Verdonk besloot de interne en financiële problemen en de – mede daardoor – dalende populariteit in de peilingen te trotseren en ging verder met de opbouw van de beweging. In een veertigtal gemeenten werden afdelingen opgericht, waarmee haar beweging steeds meer de trekken kreeg van een traditionele partij. Het ledental groeide in de loop van 2009 langzaam tot acht- à negenhonderd.⁶⁴ Op een landelijke 'meedenkdag' in maart 2009 kwamen circa driehonderd aanhangers in deelsessies in Utrecht discussiëren over de programmapunten die intussen op de website waren verschenen. Bij tussentijdse gemeenteraadsverkiezingen in de nieuwe gemeente Zuidplas won Trots op Nederland in november zes procent van de stemmen, voldoende voor twee zetels in de raad. Verdonk beschouwde dit als keerpunt in de neergaande ontwikkeling van de partij.

De reguliere gemeenteraadsverkiezingen van maart 2010 leken haar enigszins gelijk te geven. Trots op Nederland behaalde in totaal 61 zetels in 41 gemeenten. Verdonk reageerde tevreden: 'Wij zijn een politieke beweging voor burgers en door burgers. Daar doen we het voor. Dit is een mooi begin. Nu moet het zich als een olievlek over het land uitbreiden.'⁶⁵ Haar beweging deed het vooral goed in middelgrote en verstedelijkte gemeenten zoals Den Helder, Gouda, Purmerend en Pijnacker-Nootdorp – de woonplaats van Verdonk. In Den Helder werd ze met vijf zetels de op één na grootste partij en kon ze een wethouder leveren. In

Amsterdam won ze met ruim twee procent van de stemmen één zetel, in Den Haag lukte dat net niet. De concurrentie met de pvv van Wilders speelde haar in de Hofstad waarschijnlijk parten. In de gemeenten waar Trots op Nederland wel zetels won, deed de pvv niet mee, afgezien van Almere waar zij negen zetels won en Trots op Nederland één. Ook op lokaal niveau gaf Verdonk blijk van populisme. Gevraagd naar haar mening over de bouw van nieuwe moskeeën in een gemeente, zei ze 'dat de gemeente rekening moet houden met de mening van het volk', en ze voegde daaraan toe: 'De mensen in het land vinden dat er genoeg moskeeën zijn.'⁶⁶

Tweede Kamerverkiezingen 9 juni 2010

Na het bescheiden succes bij de raadsverkiezingen ging Verdonk optimistisch de campagne voor de vervroegde Tweede Kamerverkiezingen van 9 juni 2010 in. Haar verkiezingscampagne trok de aandacht van burgers en journalisten, maar niet altijd in positieve zin. Het campagnefilmpje werd op de website YouTube weliswaar vaker bekeken dan de filmpjes van CDA, PVDA of PVV, maar kreeg ook meer kritisch commentaar: 'amateuristisch' en 'tenenkrommend'.⁶⁷ Aan de grote verkiezingsdebatten mocht Verdonk niet meedoen, vanwege de geringe omvang van haar partij in de peilingen. In april presenteerde Verdonk het verkiezingsprogramma en de kandidatenlijst. Zij voerde zelf de lijst aan, op de tweede plaats stond een ondernemer en consultant, Arthur van der Putte, op de derde plaats een homeopathisch arts, Carel Hoffman.

Het programma was geschreven door Verdonk en haar politiek-economisch adviseur, Sander Boon (die eerder bij EénNL betrokken was geweest), met gebruikmaking van de bijdragen van 'gewone burgers', zoals in de inleiding werd vermeld.⁶⁸ Het was echter niet alleen maar een simpele optelsom van losse wensen, maar gebaseerd op een duidelijke visie op de overheid. Die zou de burgers moeten 'dienen en beschermen, in plaats van uitmelken en betuttelen'.⁶⁹ De staat en de politieke partijen waren volgens Verdonk en Boon te veel met elkaar vergroeid geraakt. Echte oppositie ontbrak. De burgers hadden van de weeromstuit een 'vals soort individualisme' ontwikkeld, omdat vrijheid en verantwoordelijkheid van elkaar waren losgekoppeld.

De overheid zou zich tot zes kerntaken moeten beperken, aldus het verkiezingsprogramma: bestuur, veiligheid, sociaal-cultureel beleid, ruimtelijke ordening en verkeer, buitenland en ten slotte financiën. Ambtenaren zouden hun bijzondere status moeten opgeven en normale arbeidscontracten krijgen. Voor defensie en politie zou meer geld moeten worden uitgetrokken. Trots op Nederland wilde minimumstraffen invoeren en coffeeshops sluiten, cultuursubsidies afschaffen en alleen uitkeringen verstrekken aan mensen die echt niet kunnen werken: 'Mensen die niet willen werken, krijgen niets' – dus ook geen bijstand.⁷⁰ Het programma pleitte voor meer marktwerking in de zorg en verdergaande liberalisering van de

woningmarkt. Collectieve arbeidsovereenkomsten zouden niet meer algemeen verbindend verklaard moeten worden voor alle werknemers. Inkomstenbelasting zou niet meer progressief moeten oplopen, maar standaard 25 procent van het inkomen bedragen (de zogeheten 'vlaktaks').

Al deze maatregelen passen in een conservatief getinte klassiek-liberale visie. In die zin verloochende Verdonk haar afkomst uit de vvd dus niet, en soms ging ze zelfs iets verder in liberale richting dan haar oude partij. Wat haar wel onderscheidde van de vvd, waren de staatkundige eisen: niet alleen rechtstreekse verkiezing van burgemeesters maar ook van de minister-president, invoering van het bindend referendum en herinvoering van een districtenstelsel om burgers meer invloed te bieden op hun volksvertegenwoordiging. Burgers zouden bovendien invloed in het rechtsproces moeten krijgen via lekenrechtspraak.⁷¹ De vvd had na een levendige discussie in haar Liberaal Manifest in 2005 weliswaar ook vérgaande staatkundige hervormingen voorgesteld, maar in haar verkiezingsprogramma van 2010 had ze alleen de directe verkiezing van burgemeesters opgenomen.⁷² De argumenten van Verdonk voor de genoemde staatkundige hervormingen waren zonder meer populistisch: 'Een regering van en voor het volk is verworpen tot een regering van en voor een zeer kleine minderheid van de Nederlandse bevolking. Er is sprake van een politiek kartel. Hier is niets democratisch aan... Mechanismen die gebruikt worden om de zittende bestuurlijke elite in het zadel te houden worden afgeschaft.'⁷³

In populisme deed Trots op Nederland niet voor de LPF of de pvv onder.⁷⁴ Ze combineerde dat populisme ook met een zeker nationalisme, maar ging hierin minder ver dan Wilders. De partij wilde huwelijksmigratie beperken en koppelen aan het Nederlanderschap. Dat Nederlanderschap zou niet meer te verenigen zijn met andere nationaliteiten. Trots op Nederland wees zowel multiculturalisme als 'eigen volk eerst' af en wilde een derde weg bewandelen, gebaseerd op strenge handhaving van grondrechten en neutraliteit van de staat.⁷⁵ De partij toonde weinig enthousiasme voor Europese eenwording en vond dat Nederland te veel geld aan de Europese Unie betaalde, maar ging ook hierin niet zover als de pvv, die alleen economische samenwerking accepteerde en het Europees parlement wilde afschaffen.⁷⁶

De uitslag van de Kamerverkiezingen in juni 2010 viel Verdonk en haar aanhangers zwaar tegen. Met 0,6 procent van de stemmen haalde Trots op Nederland net geen zetel. Waarschijnlijk werd de partij door veel kiezers als 'pvv-light' gezien en te licht bevonden. De politieke ruimte tussen de vvd en de pvv was kennelijk niet groot genoeg. Veel sympathisanten van Trots op Nederland kozen uiteindelijk voor een van die twee partijen, die volgens de peilingen tenminste zeker leken van een aantal zetels, terwijl dat bij Trots op Nederland niet het geval was.⁷⁷ De negatieve publiciteit over interne conflicten leek de belangrijkste reden te zijn voor de slechte peilingen. Een nieuwe partij die de eigen rijen niet weet te sluiten, boezemt weinig kiezers vertrouwen in. Als je je eigen organisatie al niet op orde hebt, hoe zou je dan het land kunnen besturen? Bovendien raakten de

beschuldigingen van Sinke de kern van Verdonks imago: haar betrouwbaarheid ('recht door zee').

De teleurstelling over de verloren zetel ondermijnde nog verder de eenheid en het vertrouwen in de partij. Een dag na de verkiezingen besloot de afdeling Pijnacker-Nootdorp zich los te maken van de landelijke organisatie en verder te gaan onder de naam Gemeentebelangen. Verdonk ervoer de afsplitsing van haar eigen afdeling als 'een smerige rotstreek' en een 'dolk in de rug'.⁷⁸ Ook in andere afdelingen kwamen interne conflicten en afsplitsingen voor. In Den Helder legde de enige wethouder die de partij telde, in augustus 2010 zijn functie neer wegens een 'verstoorde relatie' met de eigen raadsfractie.⁷⁹ Later zouden nog twee raadsleden de partij verlaten, waardoor het college zijn meerderheid kwijtraakte.⁸⁰ In Almere verbrak de partij zelf de samenwerking met haar enige raadslid, die vervolgens doorging onder de naam Liberaal Almere.⁸¹ Een zesde van de raadsleden bleek na anderhalf jaar de partij verlaten te hebben, zonder zijn zetel op te hebben gegeven.⁸²

Slot

In oktober 2011 besloot Verdonk haar voorzitterschap neer te leggen en zich uit de politiek terug te trekken, om meer tijd te besteden aan haar werk in haar eigen bedrijf. In haar afscheidsrede op het partijcongres op 19 november noemde ze Trots op Nederland 'een partij voor en door het volk' en verklaarde ze nogmaals dat ze de aanduiding 'populist' als een geuzennaam beschouwde.⁸³ Het congres, dat door slechts honderd leden bezocht werd, besloot vanwege de geringe opkomst nog geen nieuwe partijleider te kiezen. Wel werd een nieuw interim-bestuur geformeerd, onder voorzitterschap van Theo Reijnen, raadslid voor de partij in de gemeente Grave. Of Trots op Nederland het vertrek van Verdonk overleven zal en een doorstart zal maken, is op dit moment – begin 2012 – zeer ongewis. Waarschijnlijk is dat ze het lot van Leefbaar Nederland en de LPF zal delen en met stille trom van het politieke toneel zal verdwijnen.

In elk geval was in 2011 een einde gekomen aan een buitengewone politieke loopbaan. In 2002 was Rita Verdonk lid geworden van de vvd, nog een jaar later werd ze minister, vier jaar later haalde ze meer stemmen bij de Kamerverkiezingen dan de lijsttrekker, vijf jaar later verliet ze de vvd en vormde ze als Tweede Kamerlid een eenmansfractie en een nieuwe politieke beweging die in de peilingen naar 24 zetels reikte, en na negen jaar zei ze de politiek vaarwel, nadat ze bij de Kamerverkiezingen geen zetel had behaald. Voor de politieke geschiedenis van Nederland was haar periode als minister van belang en waren de jaren daarna minder relevant; maar voor de politieke wetenschap is juist haar poging om een ongewoon pure populistische beweging van de grond te tillen interessant, en dan nog wel zonder organisatie. Al snel kwam zij erachter dat ook Trots op Nederland het niet zonder enige structuur (leden, afdelingen) kon stellen.

Verdonk noemde zichzelf zonder voorbehoud een populist. In veel opzichten trad ze in de voetsporen van Fortuyn; al had ze niet zijn charisma, populair was ze wel. Toch lukte het haar niet zijn erfenis over te nemen en de kiezers die in 2002 op de LPF hadden gestemd, aan zich te binden. In 2008 scheen dat volgens de peilingen wel te lukken, in 2010 was de aanhang vrijwel geheel verdampt. Of dat geheel aan de interne conflicten valt toe te schrijven, is moeilijk te zeggen. Het lijkt erop dat er tussen de vvd en de pvv niet al te veel electorale ruimte bestaat voor een derde partij. Mogelijk is populisme voor de Nederlandse kiezer niet aantrekkelijk genoeg zonder de toevoeging van een flinke scheut nationalisme en anti-islamisme. Die cocktail bood niet alleen Pim Fortuyn, maar ook Geert Wilders de kiezer wel, en met succes.